

Humanistisk historieformidling om besættelsestiden

*Claus Bryld og Anette Warring:
Besættelsestiden som kollektiv
erindring. Historie- og tradi-
tionsforvaltning af krig og
besættelse 1945 – 1997.
Roskilde Universitetsforlag
1998, 561 sider, 298 kr.,
ISBN 87-7867-034-9.*

Ved Danmarks Lærerhøjskole (DLH) i København er der i de seneste år blevet gennemført et forskningsprojekt med titlen "Humanistisk historieformidling – i komparativ belysning". Projektet ledes af professor Claus Bryld (RUC) og lektor Bernard Eric Jensen (DLH). Det foregår i et tværinstitutionelt og tværfagligt samarbejde mellem forskere fra bl.a. Arbejdmuseet, RUC og DLH. Centret, hvor forskningen gennemføres, udgiver en skriftserie. De fleste bind i serien er allerede udkommet, og de sidste er i skrivende stund på vej.

Nærværende værk udgør bind 5 i skriftserien. Det handler ikke om besættelsestiden, men om denne vigtige periodes "efterliv", som forfatterne selv udtrykker det, og dermed mener de den måde, hvorpå besættelsestiden er blevet opfattet, tematiseret og anvendt på i efterkrigstidens Danmark. Deres fremgangsmåde og analyse betragter de selv som en udvidet historiografisk metode, hvor det bevidsthedspolitiske står i centrum, og hvor historiens samspil med samfundet er det centrale. "Erindringsforskning" er projektets forskergruppes kollektive begreb. Analysen foretages i tre dimensioner, den politiske, den æstetisk-emotionelle og den erkendelsesmæssig-kognitive (Besættelsestiden som henholdsvis politik, mindekultur og

læring og videnskab). I hver dimension disponeres indholdet efter struktur, tematik og værdier. Det er forfatternes hovedtese, at der allerede omkring befrielsen i 1945 blev skabt en grundfortælling eller kollektivtradition om besættelsestiden, og at denne grundfortælling udviklede sig til en myte, som stadigvæk lever i det danske samfund i 1990'erne. Den manifesterer sig i alle tre dimensioners struktur, tematik og værdier.

Inden grundfortællingen/kollektivtraditionen omtales nærmere, skal der gøres to bemærkninger. For det første skal det siges, at selv om bogen savner en klar og detaljeret egentlig problemstilling, og selv om de to forfattere helt ukritisk anvender en række forskeres teorier som inspirationskilde og forlæg, først og fremmest den norske folklorist Anne Eriksens teori om begrebet kollektivtradition, den franske skribent Roland Barthes' teorier om mytedannelse og den amerikanske historiker David Lowenthals teorier om dannelse af kollektive erindringer, så er det lykkedes de to forfattere at fremlægge et særdeles omfattende og på nogle delemler helt nyt stof, som viser deres indsigt i området og deres evne til – trods visse insisterende gentagelser af grundfortællingens indhold og baggrund – at formidle resultater og synspunkter i en sammenhængende, velskrevet helhed. For det andet skal det også siges, at det kan forekomme metodisk uholdbart, at forfatterne finder det rimeligt (og nødvendigt) at udtrykke, at "imødegåelse af vores bedømmelser, som går på vores metode og argumenter og ikke på vores personer, vil derfor kun glæde os" (side 24). Dermed må de jo mene, at indholdet kan

Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren Feder-
spiel, Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted

adskilles fra de personer, som formulerer det, eller at ophavssituationen med andre ord er lige-gyldig. Det kan de ikke mene, så meget mere som de andetsteds i bogen udtrykker, at "først og fremmest kan kravet om fremlæggelse af historikerens værdipræmisser bidrage til at relativere tendensen". (side 349). Det må vel også gælde Claus Bryld og Anette Warring!

Men nu tilbage til grundfortællingen om besættelsestiden. Grundfortællingen er både homogen og har en hegemonisk status (side 55). Den gentages som sagt mange gange i bogen, men bedst og mest helstøbt udtrykkes den nok på side 180-181: "Der blev (i 1945) konstrueret en grundfortælling, som blev central for den ideologiske og sociale integration af befolkningen efter besættelsestidens splittelse. Denne grundfortælling kom til at indgå i den større konstruktion af den nationale identitet. Kernepunktet var formidlingen af forestillingen om det enige folk, hvis forskellige dele bekæmpede den tyske besættelse fra den første til den sidste dag, omend med forskellige midler. Hermed blev der også tale om hævdevundne interesser i historiens repræsentation. Grundfortællingen blev ad åre i sig selv udtrykket for kontinuiteten, og dens "udløsning" ved forskellige, på forhånd bestemte, lejligheder blev udtrykket for aktualiteten. Hertil medvirkede "alle gode kræfter" i det danske samfund, fra aviser og radio/tv til spejderkorps og husmoderforeninger. Besættelsestidens historie var blevet et led i et forestillet fællesskab eller en del af den kollektive erindring". Det forenede, samlede danske folk var en af grundfortællingens centrale

forestillinger, og konfliktende erindringer og modfortællinger er blevet undertrykt. Så sent som i 1995 lykkedes det politikere og modstandsbevægelsens veteraner at fastholde billedet af besættelsestiden som en tid "hvor det folkeligt-patriotiske fællesskab blomstrede ---". (side 468).

Man kan vælge en af tre indfaldsvinkler til en vurdering af de to forfatters påstand om grundfortællingens eksistens, indhold og status:

1. Det er sandt, at der findes en sådan grundfortælling, som har udviklet sig til en myte.
2. Det er rigtigt, at der findes en sådan grundfortælling, og den er ikke nogen myte, men korrekt, dvs. at sådan var besættelsestiden faktisk.
3. Der findes ikke en sådan grundfortælling. I hvert fald findes der efterhånden så mange vægtige modfortællinger, at grundfortællingen opløses som grundfortælling. Det sker gradvist i løbet af de første år efter besættelsen og især i 1970'erne og tiden efter.

Nærværende anmelder er stærkt tilbøjelig til at hævde det tredje synspunkt. Ingen steder i bogen diskuterer de to forfattere mere indgående, hvad begrebet "grundfortælling" egentlig dækker, hvor grundfortællingen egentlig eksisterer, og hvor bredt den var og er, og hvor mange og hvilke modfortællinger der skal til, før der ikke længere kan tales om en grundfortælling. Efterhånden som man læser bogen, får man i stigende grad indtrykket af, at dokumentationer og analyser med vold og magt skal passes ind i den teori, som forfatterne havde i forvejen, og at forestillingen om en grundfortælling med det angivne indhold ligefrem er blevet en myte

hos forfatterne. Man kunne ønske sig, at de i højere grad havde lyttet til og rettet sig efter den norske nazismeforsker Stein Ugelvik Larsens kloge ord: "Større erkendelse av nazismen i Norge forutsetter en fordomsfri holdning til nytten av å stille gode spørsmål og finne bevis som leder til gode svar, uavhengig av kilden til dem begge." (side 119). – Det gælder naturligvis al historisk forskning. Det er i den forbindelse også interessant og afslørende, at Bryld og Warring ikke er i tvivl om den sande udlægning af væsentlige begivenheder under besættelsen. På side 442 konstaterer de f.eks., at en tekst er kritisabel, fordi den ikke omtaler, at "politikkerne var imod et brud med besættelsesmagten" d. 29. august 1943.

Gang på gang kan forfatterne fremlægge modfortællinger, som indeholder forskelligartede konflikter, men hver gang bagatelliseres disse fortællingers betydning. De kunne nok for en stund udfordre grundfortællingen, men ikke alvorligt og ikke i længden. Det gælder på en lang række områder i alle forfatternes tre dimensioner, den politiske, den æstetisk-emotionelle og den erkendelsesmæssig-kognitive. Det gælder inden for skønlitteraturen med bl.a. Hans Scherfigs, Hans Kirks, Klaus Rifbjergs, Erik Aalbæk Jensens og Tage Skou-Hansens romaner, det gælder hele den kommunistiske modoffentlighed, det gælder den såkaldte modbevægelse mod modstandsbevægelsens synspunkter med PH og Hal Koch som centrale personligheder, det gælder de "gamle" politikere, som fastholdt deres argumenter for forhandlingspolitikken, bl.a. Erik Scavenius, og senere bl.a. K.B. Andersen, det gælder modstandsbe-

vægelsens højrefløj, det gælder ikke mindst forskningen i besættelsestidens historie, hvor Jørgen Hæstrups idealistiske konsensusforskning blev afløst af en forskning med besættelsestidens konflikter som hovedemne med Hans Kirchhoff, Aage Trommer, Palle Roslyng-Jensen og Ditlev Tamm som bannerførere, det gælder historiebøgerne i folkeskole og gymnasium, som indfangede den nye forskning og dermed lagde afstand til den såkaldte grundfortælling. Det gælder i virkeligheden også den nyeste udstilling på Frihedsmuseet i København, som anmelderen har besøgt i forbindelse med denne anmeldelse. Og det gælder andre produktioner af erindringer om besættelsesårene. Men efter forfatterens mening har de altså ikke haft nogen afgørende indflydelse på grundfortællingen, hvor den end har befundet sig i tidens løb.

I Claus Brylids og Anette Warrings meget grundige og omfattende undersøgelse savner jeg en omtale eller blot en markering i litteraturlisten af SFAH's udgivelse "Kampen for en bedre tilværelse", som indeholder et interessant kapitel om besættelsestiden. Og jeg savner en analyse af de artikler, som findes i Dansk Historielærerforenings tidsskrift "Historie og Samtidsorientering" nr. 1/85 om arbejdsredskaber i historieundervisningen. Det er også bemærkelsesværdigt, at de anvender begreberne "samarbejdspolitik" og "forhandlingspolitik" i flæng og undertiden slår dem sammen til "forhandlings- og samarbejdspolitikken" uden at forklare læserne, at der ligger to modsatrettede og konfliktfyldte grundholdninger bag anvendelsen af de to begreber.

Jeg synes, at Claus Bryld og Anette Warring skulle have vist større vilje og evne til at problematisere deres egne dokumentationer og analyser af besættelsestidens "efterliv".

Vagn Oluf Nielsen

Arbejderklassen og rødstrømperne

Drude Dahlerup: Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985. Gyldendal. København 1998. 2 bind, 655 og 500 s., kr. 595, ill. ISBN 87-00-32286-5.

"**M**on aftenkaffen laver sig selv?" står der i en reklame, som vises i Arbejdermuseets udstilling Folkets Århundrede. Husets herre sidder i en lænestol med avisen og konen farer sammen og ser skyldbetyngt ud; hun har haft så travlt med at rydde op efter aftenmaden, at hun fuldstændig har glemt at lave kaffe. Reklamen er fra 1950, og der er sket meget i mellemtiden. Der er nok ikke mange firmaer, der turde slå sådanne toner an i dag. Rødstrømperne havde helt sikkert en mission.

Drude Dahlerup har skrevet rødstrømpernes historie som sin doktordisputats, og både hun og værket blev i den anledning årsag til store diskussioner. Modgangen herhjemme blev modsvaret af et professorat på universitetet i Stockholm. Ejendommeligt nok kom der udfald mod hende i hadske toner, der var som klippet ud af 1970'ernes angreb på rødstrømperne. Det ligger uden for anmelderens hensigt at blande sig i den del af debatten. Her er betragtningen blot,

at en bevægelse udelukkende eksisterer i kraft af menneskers holdninger og ageren. Det interessante i en "Arbejderhistorie"-sammenhæng er, hvor stor betydning Rødstrømpebevægelsen havde for arbejdere, og i hvor høj grad, der var kontakt med arbejderkvinder.

I afsnittet "Hvem var rødstrømperne?" tages fat på den traditionelle opfattelse, at det var "alle disse hastigt voksende grupper af lærere, socialrådgiver, pædagoger, sygehuspersonale m.v., der ikke passede ind i den traditionelle klasseanalyse", men blev sat i den nye kategori "mellemlagene". Et fælles, påtrængende problem for de mange, der mente, at arbejderne var den vigtigste revolutionære kraft i samfundet.

Drude Dahlerup viser i tabel 7.1 "Rødstrømpernes sociale placering", at halvdelen var under uddannelse, nemlig 48 %, og at den nærmeste større gruppe var lavere funktionærer og tjenestemænd. Kun 6 % var ufaglærte og 2 % faglærte arbejdere. Af 101 adspurgte rødstrømper havde 13 mødre og 18 fædre, der var arbejdere, da pigerne var i konfirmationsalderen. 32 fædre var selvstændige, 31 var højere funktionær/tjenestemand og 14 var lavere funktionær/tjenestemand.

20 år efter blev 1296 gamle rødstrømper spurgt om deres sociale stilling. Den største gruppe var nu færdig med uddannelsen og var blevet henholdsvis højere funktionær/tjenestemand (34%) eller lavere funktionær/tjenestemand (29%). Af 101 adspurgte havde 43 en 3-årig uddannelse og 40 en universitetsuddannelse e.l. Kun 2 % var faglærte og 1 % ufaglærte arbejdere, hvilket var i alt 45 kvinder.

Den gamle marxistiske kvindeemancipationsteori, der stammede fra Fridrich Engels, August Bebel og Clara Zetkins arbejder fra slutningen af 1800-tallet, var interessant for rødstrømperne. I følge teorien var kvindens stilling i produktionen afgørende for hendes stilling i samfundet, og uligheden mellem mand og kvinde var ikke årsagen til, men virkningen af kvindens økonomiske undertrykkelse. Under kapitalismen var kvinden særlig sårbar og genstand for udbytning, men hun udgjorde et potentiale i industrien i det socialistiske samfund. Rødstrømperne var imod forholdene i Sovjetunionen, men Karl Marx, Fridrich Engels, Clara Zetkin, Alexandra Kolontay og den danske kommunist og feminist Marie Nielsen blev flittigt studeret.

Politisk og praktisk støtde rødstrømperne mod det etablerede socialistiske partis, Socialdemokratiets, gammeldags fløj, der med bekymring så de gamle familiepolitiske værdier smuldre. Da der blev oprettet kvindehuse i forskellige byer, var de socialdemokratiske borgmestre mildt sagt ikke begejstrede for den nye bevægelse. Partiet havde dog inden for sine egne rækker også kultur-progressive politikere, der anerkendte og bakkede op bag den nye tids kvindebevægelse. Disse socialdemokrater fik støtte fra Venstresocialisterne og Socialistisk Folkeparti, hvor de fleste rødstrømper hørte til, og Det radikale Venstre, som havde gammel tradition for at støtte kvindesagen.

På længere sigt fik rødstrømperne stor betydning – politisk er det måske den største sejr – at kvindespørgsmål kom på de politiske partiers dagsorden, og at mange vælgere blev opmærksom

på, om det var mænd eller kvinder, de fik opstillet og valgt. På denne måde har alle, og selvfølgelig også arbejdere fået udbytte af rødstrømpernes indsats.

Bogens mange underinddelinger gør den bekvemt overskuelig, men det ellers dejlig klare sprog bliver bremset, og kommer til at virke noget abrupt. Sagt uden malice, blot som en almindelig betragtning og uden selv at være kvindeforsker, men blot som læser, der selv har oplevet perioden, sidder man tilbage med to modstridende holdninger. På den ene side er det velgørende med et menneske, der holder ved sine idealer, og som helt givet har en mængde uvurderlig in-side oplysninger. På den anden side efterlader forfatteren et indtryk af at sidde for dybt nede i minderne om den gode tid. Det ville have været godt med et lidt mere distanceret forhold til emnet. I analyser og forsøg på overblik savnes den sunde kritiske holdning, som "sagen" måske også have vundet ved.

Når det er sagt, iler jeg med at sige, at afhandlingen er rigelig forsynet med tabeller, fotos og afbildninger af plakater, og ud over de gode billedtekster er der en liste med supplerende billedoplysninger. Desuden litteraturliste og liste over trykte og utrykte kilder i øvrigt. Et appendix redegør for den enquete, som der trækkes store veksler på i afhandlingen. Ikke mindst registret i slutningen af bind to betyder, at værket fremover vil kunne blive et vigtigt værktøj for dem, der beskæftiger sig med 1970'erne og 80'ernes historie.

Anne-Lise Walsted

Tyske fagblade

Zeitungen und Zeitschriften der deutschen Gewerkschaftsbewegung in der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. Veröffentlichungen des Deutschen Gewerkschaftsbundes, seiner Einzelgewerkschaften und ihrer Vorläuferorganisationen. Bearbeitet af Ursula Fischer m.fl. - Veröffentlichungen der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung bd. 7 - Bonn 1998, 234 s., ISBN 3-86077-767-X

betragtning af især nazisternes hærgen er det forbløffende, hvor mange tidsskrifter og aviser udgivet af fagbevægelsen i tiden før 1933 det er lykkedes at samle sammen i Friedrich-Ebert-Stiftungs bibliotek. De er nu registreret samlet i dette bind sammen med efterfølgeorganisationernes, der er sluttet sammen i det tyske LO, Deutscher Gewerkschaftsbund. DGB er en partipolitisk og konfessionel neutral organisation, dvs. den indregner blandt sine forgængere også kristelige og liberale faglige organisationer, og følgelig er deres periodiske udgivelser også registreret her. Kun de nationale fagorganisationer – især blandt funktionærer (DNHV) – er ikke optaget. I alt er der 1561 indførsler – det snyder dog noget, idet det samme tidsskrift optages ved hver ændring af navnet, f.eks. findes *Korrespondenzblatt* med en ny indførsel under *Korrespondenzblatt*; da bilag opføres særskilt, og bilagene er de samme, så optræder dette tidsskrift i alt 10 gange. En anden ikke særlig læservenlig sag er, at udgivelsesperioden mangler, dvs. man får kun oplyst bibliotekets bestand og kan altså ikke se, om denne er komplet eller ej. Ganske vist kan man regne ud, at der skete noget

i 1933, da det ene tidsskrift efter det andet udkom med sidste nummer i foråret 1933, men det ville have været bedre med en entydig oplysning. Indførslerne er overtaget direkte fra bibliotekets (elektroniske) katalog og ikke rettet til, hvilket ikke gør det lettere for brugerne. Uden det elektroniske katalog kunne den trykte udgave ikke være fremstillet – og det er en fordel at en sådan findes – men den normale bruger har andre behov end en bibliotekarisk nøjagtige titel.

Bortset fra disse indvendinger er det et overordentligt nyttigt redskab for enhver, der arbejder med tysk fagbevægelse. Opstillingen er enkel og logisk, desuden findes et titel- og et organisationsregister, så man nemt kan slå op, hvad man har brug for. Man skal dog huske på, at der er tale om et bestandskatalog – ganske vist fra det centrale bibliotek på området – og at der således kan eksistere yderligere faglige tidsskrifter, dvs. man må konsultere f.eks. Alfred Eberleins bibliografi om tysk arbejderpresse, som selv med alle dens fejl er en stor hjælp. At dette er en bestandskatalog har imidlertid den fordel, at man kan bestille direkte fra biblioteket via www-fes.de/library/index_gr.html.

Den "frie fagbevægelse", dvs. arbejdernes egne organisationer, udgør den første større gruppe, derefter kommer de kristelige og de liberale fagorganisationers periodika. De relativt få officielle emigranttidsskrifter, dvs. udgivet af flygtede fagorganiserede, opføres ligeledes. Det forekommer imidlertid, at nr. 602 falder udenfor denne kategori. Iøvrigt burde FES også her gøre en indsats for at få mikrofilmet tidsskrifterne i komplette serier.

Neue Gewerkschaftszeitung 1939-40, som biblioteket iflg. den anden bibliografi har eksemplarer af, er ikke opført. Resten af bindet udgøres af tidsskrifter/aviser fra de vestlige besættelseszoner/forbundsrepublikken – efter 1990 inklusive 'de nye forbundslande'. Selv om samlingen langt fra er komplet, så er alene oversigten over de bevarede periodika en betydelig hjælp, man må håbe, at biblioteket får mulighed for at udbygge samlingen.

Gerd Callesen

Museer i nød

Marien van der Heijden (ed.): Museums in Revolution. Four historical museums in Moscow. Amsterdam 1998. 64 s., ill. Kan købes via International Institute of Social History, Amsterdam eller på Arbejdermuseet, København, 150 kr. ISBN 90-6861-142-9.

For nogle år siden, da der kom en åbning mod øst, fik den internationale arkivorganisation IALHI, hvis medlemmer har socialismens historie, arbejderkultur og arbejderbevægelsens historie som deres områder, styrket kontakten til kollegerne i Moskva. I Sovjettiden flød pengene i en lind strøm til kulturområdet, og der blev ikke sparet på noget.

Nu er situationen en helt anden, og det er vigtigt for historikerne på museer og arkiver i Moskva at gøre opmærksom på deres eksistensberettigelse. En del af deres livline er kontakten med udlandet og kollegerne i vest. Pengene er små nu, nærmest ikke-eksisterende, så i IALHI sponsorerer forskellige vestlige søster-institutioner på forskellig vis gennem f.eks. en rejse-

fond, betaling af russernes medlemskontingent eller med en udgivelse som den foreliggende. Hensigten er at synliggøre de russiske arkiver og museers situation. Hæftet er udgivet af International Institute of Social History i Amsterdam og fortæller historien om de fire IALHI-medlemmer Revolutionsmuseet, Det centrale Leninmuseum, Marx-Engels museet og Gorki Leninmuseet i Moskva. Forfatterne er lederne af de respektive museer.

Revolutionsmuseet er i øjeblikket det mest initiativrige. Hovedafdelingen har til huse i et gammelt rigmandspalæ på et af Moskvas hovedstrøg, og her er der indrettet privatejet souvenir- og antikvitetsbutik og en ligeledes privat café, som i sommer havde udendørs servering ud til gaden ñ noget helt nyt i Moskva. Udstillingerne er omarbejdet, så de nu også viser bagsiden af Stalintiden, og i en af afdelingerne ude i byen ses også kampen foran Det hvide Hus og senere præsident Jeltsin på kampvognen. I en anden afdeling et stykke fra hovedmuseet vises et underjordisk, illegalt trykkeri fra begyndelsen af århundredet. Rundvisningerne foregår med udklædte guider, der spiller rollerne som de personer, der deltog i det illegale arbejde. Ressourcerne er minimale, så en af guiderne er den historiker, der er leder af afdelingen. I hovedafdelingen er der i år åbnet en udstilling om denne historiske bygning, hvor der i 1800-tallet var en iengelsk klub, en klub efter engelsk mønster. Læsesalen er genskabt, idet man blot har fundet de gamle møbler og ting frem i bygningen, hvor de i mange år er blevet brugt i det daglige. Indtrækket i montrene er stoffet fra gardiner, som har

hængt i kontorerne. Man håber at kunne trække turister til med disse tilbud. Ideerne er der, og man gør hvad man kan for at gennemføre dem med et minimum af penge.

Herover for står Marx-Lenin museet, der er blevet hjemløst og nu har til huse i et hjørne af arkivet for moderne historie længere nede ad samme gade, som Revolutionsmuseet ligger. Marx-Lenin museet har haft til huse i et tilsvarende rigmandspalæ. Udstillingerne dér var en klar forherligelse af Marx og Lenin og bød ikke på nogen overraskelser i sine udstillinger. Da udstillingerne blev pakket ned for et par år siden for at give plads til en tiltrængt bygningsrenovering og måske en fornyelse af udstillingerne, fik personalet at vide, at bygningen var solgt til en bank, og at man skulle rykke hen i arkivet. Her har man nu et par lokaler, men der er ingen udstillingsmuligheder. I stedet søger man at finde samarbejdspartnere blandt museer i udlandet, så de righoldige samlinger kan blive udstillet dér. Det er foreløbig lykkedes med held i bl.a. Finland og Danmark. Det meste af den gamle bygning står tom, for banken gik hurtigt fallit, men en usikker fremtid rummer næppe muligheden for en tilbagevenden.

Nogenlunde samme historie kan fortælles om Det centrale Leninmuseum, der har måttet afstå sine udstillingshaller og må se den del af historien, som museet var helliget, kun få et hjørne af udstillingen i nabomuseet for enden af Den røde Plads, Det historiske Museum. Her er det hele Ruslands historie som vises, og Lenin anbringes her i en historisk sammenhæng på sin naturlige plads i historien. De utrolig rig-

holdige samlinger står urørt hen i magasinerne, som er det eneste, der er tilbage i den gamle bygning. Her er der nu er indrettet bank ud mod det fine strøg ved Manegepladsen.

Uden for byen sover Gorki Leninskiye sin Tornerosesøvn. Efter investeringer i millionklassen i de sidste år af Sovjettiden er det ikke blot et mausoleum over Lenin, men over hele den russiske museumsituation. For 10 år siden taltes publikum i hundredtusinder, der ville se det sted, Lenin tilbragte sine sidste leveår, men nu er man heldig, hvis der kommer 10 en sommer lørdag eftermiddag.

Bogen giver et udmærket rids af hver af museernes historie, som kunne kaldes socialismens museers storhed og fald. Situationen virker ret uoverskuelig, da der er så meget andet, som trænger sig på i samfundet. Det er svært at forestille sig kollegernes situation på disse kulturinstitutioner, hvor udbetaling af løn alt for ofte, undskyld udtrykket, er en by i Rusland. Tænk, ikke at have råd til at købe bøger. Fælles for alle er at forskningsarbejdet er gjort uhyre vanskeligt nu med nedskæringer i personalet og bevillingerne i det hele taget.

Bogen er tosproget med teksten sat på hver side med engelsk øverst og russisk nederst, hvilket giver et let rodet indtryk. Er man interesseret i udviklingen i det russiske samfund er det spændende læsning, også fordi det er historien om hvor sårbar man som kulturarbejder er over for samfundets forandringer og holdningsskift hos de styrende. Forhåbentlig vil bogen føre noget godt med sig, om ikke andet, så skabe forståelse for situationen på kulturområdet i Rusland.

Anne-Lise Walsted

Cigararbejder-Sangforeningen af 1872

*Flemming Hemmersam:
Cigararbejder-Sangforeningen af 1872. Et jubilæumsskrift ...
Udgivet af "Cigararbejder-Sangforeningen af 1872" 1998.
224 sider, illustreret.*

Den danske arbejderbevægelses musikhistorie foreligger ikke i form af én stor, samlet monografi. Viden om denne del af arbejdernes kulturhistorie må sammenstykes af mange forskellige publikationer om arbejderbevægelsen og et beskedent antal musikvidenskabelige delundersøgelser. En publikation, som den foreliggende er derfor velkommen, så meget mere, som den kombinerer en populær fremstilling med både noteapparat, kildefortegnelse og litteraturliste.

Cigararbejder-Sangforeningen af 1872, CS 72 kaldet, er et af de første "rigtige" arbejderkor, d.v.s. mandskor, som dannedes i tæt forbindelse med den socialistiske bevægelses gennembrud i Danmark. Det skete i opposition til den forudgående periode, hvor arbejderforeningerne støttede sig til samme arvegods som borgerskabet og faktisk også trak på samme hammel ud fra den optimistiske forestilling, at en fri forfatning uden videre ville løse såvel politiske som sociale spørgsmål. Hemmersam inddeler korets hidtidige levetid i 4 afsnit: 1872-97, som præges af en tæt tilknytning til arbejderbevægelsens barndom; 1898-1922 med konsolidering og selvbesindelse; 1923-1947, korets mest intense periode, der dog også prægedes af unge DSUeres kamp for egentlig arbejderkultur i modsætning til det mere sagtmødige flertal for den såkaldte udjæv-

ningesteori, som endte med at blive socialdemokratiets politik på området. Opgøret træder tydeligt frem i et radioforedrag 1927 af den begavede og dynamiske cigarmager Th. Collemorten, som klart definerer arbejdersangens opgaver politisk og ser pessimistisk på fremtiden. Perioden 1948-72 bød da også på tilbagegang for CS 72, som kun lige netop overlevede indtil perioden 1973-97, hvor en ny socialist-generation med forfatteren i spidsen var parat til at forsøge sig med et arbejderkor i den politiske identifikation og agitation. På Hemmersams fremstilling forstår man nærmest, at et væsentligt problem for koret havde været uenigheden med de professionelle dirigenter om repertoiret: kunstnerisk kvalitet kontra underholdnings- og/eller agitationsværdi. Mon ikke også ydre faktorer har spillet ind: et materielt velvære er tilbøjelig til at sløve den ideologiske intensitet, og en helt ny ungdomsmusik samt et væld af andre tilbud til unge mennesker gør måske øvelser i mandskor mindre tillokken-de? Fotografiet fra 1997 viser i hvert fald et lille kor på 10 medlemmer, hvoraf de fleste er helt udvoksede.

Hemmersam indlader sig ikke på at belyse den specifikt musikalske side af arbejderkorets flerstemmige sang. Med rette henviser han til Niels Fink Ebbesens afhandling "Sang og sange i Københavnske arbejderforeninger 1848-1872" (1979). Her diskuteres bl.a. den såkaldte "kontrafaktur", som gennemsyrrer arbejderkorenes virke, d.v.s. at man skriver tekster til allerede foreliggende mere eller mindre kendte melodier. Et godt eksempel, som Hemmersam nævner, er "Snart dages det brødre", hvis

melodi oprindeligt var komponeret til en katolsk sang. Nogle har kaldt denne ældgamle praksis "Musikkens luderfunktion", og det smagfulde billede er dækkende, for såvidt som hensigten er at lette en ny tekst vejen ud til videre kredse.

Hemmersam har som mag. art.i folkemindevidenskab en akademiisk baggrund. Gennem sit politiske og musikalske engagement er han blevet en del af det miljø, han har forsket i, og her finder vi den klassiske konflikt mellem indforståethed og nødvendig distance, som kan volde knuder. Jeg vil ikke hævde, at balancen lykkes fuldstændigt for Flemming Hemmersam. Dette er imidlertid et morsomt illustreret og indbydende, jubilæumsskrift. Det må modtages med en tilsvarende imødekommenhed, som også skal gælde den voldsomme ophobning af empiri: masser af navne og begivenheder må ifølge sagens natur medtages, store som små i flæng iblandet decideret scrapbogsstof, som kan skygge for overblikket. Som case study giver Flemming Hemmersams bog dog udmærket indtryk af et arbejderkors skæbne i lyst og nød gennem 125 år, og af medlemmernes skiftende holdninger til, hvad det egentlige formål med at sådant ensemble bør være.

Mette Müller

Hitlerflygtninge i Norden

Einhart Lorenz m.fl.: Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933-1950

IZRG-Schriftenreihe 2

Ergebnisse Verlag,

Hamburg 1998, 534 s., DM 68.-,

ISBN 3-87916-0444-9

Det er forskellige grupper af Hitlerflygtningene, der undersøges i det foreliggende bind, nemlig i det væsentlige de tysksprogede politiske emigranter fra Tyskland, Østrig og – som noget nyt – fra Tjekkosllovakiet (Sudertyskerne). Nyt er videre at forskningen ansatsvis føres ud over året 1945. Formålet er for det første at analysere de nordiske landes reaktion på flygtningeproblemet og for det andet flygtningenes skæbne. Projektet blev støttet af NOS-H og var et fællesnordisk projekt, der undersøgte aspekter af flygtningenes situation i Danmark, Norge og Sverige. De enkelte undersøgelser har ikke kunnet føjes sammen til en helhed, det drejer sig om delundersøgelser, der står uformidlet ved siden af hinanden, og anderledes kan det næppe være, læserne må selv arbejde med stoffet, og det formindsker ikke på nogen måde bidragenes værdi. Det er imidlertid en fejl, at der ikke er gjort forsøg på at give en kommende forskning en hjælpende hånd ved at udarbejde en bibliografi over den ret omfattende forskning, der faktisk foreligger – specielt da der med henblik på den socialdemokratiske og faglige emigrations sammensætning, udvikling og arbejde henvises til den eksisterende litteratur. Litteraturfortegnelsen (s. 479-519) indeholder den benyttede litteratur, men der findes

en række yderligere undersøgelser, som må findes frem, inden man kan gå videre.

Det er lykkedes at udarbejde flere bidrag, der går hen over landegrænserne, og dermed at muliggøre en sammenligning mellem landenes reaktioner og flygtningenes skæbne på nogle områder. Det er afgjort et fremskridt. Det drejer sig om Einhart Lorenz' alt for korte indføring i 'exil og og exilforskning' (s. 11-16), om sammes og Hans-Uwe Petersens 'fremmedpolitik og asylpraksis' (s. 17-42), Hans-Uwe Petersens 'de nordiske landes samarbejde om flygtningespørgsmålet' (s. 69-85), Dieter Nelles' afhandling om den 'faglige modstand i Skandinavien 1936-1945' (s. 157-180), Einhart Lorenz' analyse af 'venstreorienterede socialisters arbejde og læreprocesser i det skandinaviske exil' (s.195-229) – det drejer sig om det SF-lignende Sozialistische Arbeiterpartei, hvis senere kendteste medlem var Willy Brandt; andre grupper som trozkisterne nævnes i forbifarten, men inddrages ikke i undersøgelsen. Læreprocessen består i, at de fleste SAP-medlemmer blev socialdemokrater, modstanderne af denne udvikling affærdiges med at var uden kontakt med arbejderbevægelsen i deres exillande (s. 223), et ikke synderligt frugtbart udgangspunkt for en vurdering. Komparationsaspektet findes ligeledes hos Frank Meyer, der undersøger 'at skrive for de fremmede', nemlig flygtningenes forsøg på at påvirke den skandinaviske offentlighed i tiden 1933-1940 (s. 231-281); Rudolf Tempsch undersøger de 'sudertyske socialdemokrater i Norden efter 1938' (s. 283-316) og deres åbenbart vellykkede integration i Sverige helt op til

1990. Lene Wul og Troels Rasmussen har koncentreret sig om 'de nordiske lande og det sudertyske flygtningeproblem 1938/39' (s. 317-334) – endelig har Klaus Misgeld – med hovedvægt på det svenske exil – beskrevet nogle 'følger af exilet' (s. 399-416).

Udover disse komparative undersøgelser findes afhandlinger af Jørg Lindner om 'diskriminering, degradering, disciplinering' (s. 43-68) om de exileredes ophold i interneringslejre i Sverige under 2. verdenskrig. Sven Nordlund undersøger 'belastning eller gevinst: Hitlerflygtninge på det svenske arbejdsmarked 1933-1945' (s. 87-113), mens Bob Engelbertsson fremstiller et specielt aspekt af dette, nemlig 'arkivarbejde for intellektuelle flygtninge' (s. 115-123). Tina Jacobsen har på grundlag af sit speciale skrevet om 'kvinder i det danske exil' (s. 125-156), en artikel der tidligere delvis har været trykt i Arbejderhistorie 2/1996. Også internationalt er dette en ny ansats, som det bl.a. fremgår af andre af artikler i bindet. Ludwig Eiber har undersøgt 'Richard Hansen, socialdemokratiets grænsesekretariat i København og forbindelserne til Hamborg 1933-1939' (s. 181-193). Klaus Schulte analyserer samarbejdet mellem kommunistiske og socialdemokratiske emigranter i Danmark i forbindelse med avisen Deutsche Nachrichten, 'efterexil i exilet' (s. 335-365) og endelig har Michael Scholz undersøgt 'KPD-emigrationens tilbagevenden fra Sverige 1945-1947' (s. 367-397).

Det er ikke muligt her at give en samlet vurdering af afhandlingerne og deres relevans for det videre arbejde, hvis et sådant arbejde da skal føres videre; det

er trods alt et relativt beskedent problem, og med den foreliggende litteratur er det om end ikke altomfattende så dog godt belyst. En samlet vurdering kunne derimod på nuværende tidspunkt have interesse, også med henblik på at flygtningeproblemet i de senere år igen har fået betydelig aktualitet og har medført reaktioner, som i sin tid vist nok kun fandtes på den yderste højrefløj. En samlet vurdering kunne måske også åbne for nye problemstillinger.

Men det er relevant at gå lidt mere ind på enkelte artikler. Frank Meyers fremstilling af de flygtedes forsøg på at nå offentligheden i emigrationslandene er afslørende. Det var så godt som umuligt at fremstille årsager, følger og problemer ved nazismen – advarslen mod dette system nåede ikke ud. Stik imod den hidtidige opfattelse var det lettest at få publiceret noget i Danmark, ringest var forholdene i Sverige indtil ca. 1938. Arbejderbevægelsens forlag og aviser var de mest åbne overfor flygtningene, men arbejderforlagene var ikke de store forlag, det svenske Tiden udgav således i tiden 1916 til 1940 2,3% af samtlige publicerede bøger i perioden. Alt afhængig af hvordan man tæller, udkom fra 1933 til 1940 mellem 18 og 28 selvstændige udgivelser fra flygtninge på dansk. Den danske bogproduktion lå i disse år på mellem 3500 og 4500 titler pr. år (s. 237). "Social-Demokraten" trykte forholdsvis mange artikler af emigranter, men også dette tal er ikke højt, f.eks. 68 artikler i 1935, det bedste år, mod 20 i 1939. Og disse tal lå betydeligt over de tilsvarende norske og svenske aviser. Og tårnhøjt over de borgerlige avisers med undtagelse af

"Dagens Nyheter" fra 1938 og frem. Fagbevægelsens presse gav emigranterne gode muligheder som også andre af arbejderbevægelsens tidsskrifter, men alt i alt var de flygtedes muligheder ringe. En sammenligning med dagens forhold kunne være interessant – umiddelbart forekommer det ikke sådan, at f.eks. bosniere har gode muligheder for at komme til orde.

Richard Hansen var det tyske socialdemokratiske repræsentant i København, og han styrede emigrantgruppen med hård hånd. Afvigere fra den linje han repræsenterede – og han stod på partiets højrefløj, som f.eks. afviste ethvert samarbejde med kommunister eller socialister – fik ikke et ben til jorden i SPDs organisation. Hansen var også leder af SPDs grænsesekretariatet, dvs. han opretholdt forbindelsen til den indretyske socialdemokratiske modstandsbevægelse, og derfor var han meget på vagt overfor af Gestapo udsendte spioner. Det lykkedes heller ikke for Gestapo at komme tæt nok ind på Hansen til at se hans papirer, men en af Hansens tillidsmænd, en socialdemokrat fra Berlin, arbejdede samtidig – frivilligt eller ufrivilligt, det fremgår ikke af teksten – for Gestapo. Hansen har altid afvist at sige noget om sin tid i København, Carl Madsen overlistede ham engang, men fik ikke meget ud af det. Så Ludwig Eiber har været henvist til at bruge Gestapos akter og forhørsprotokoller for at tegne et billede af Richard Hansens aktivitet. Eiber har åbenbart ikke nogle forbehold overfor sit materiale, han nævner dog et sted, at han kun har kunnet analysere de forhold, der er kommet til Gestapos kendskab, det er således kun det "mislykkede" arbejde, Eiber har

kendskab til. I hovedsagen bygger han sin fremstilling på den anførte dobbeltagents indberetninger. Men lige sålidt som denne kan Eiber forstå nogle sammenhænge: f.eks. optræder en O.G. Lassen fra Padborg, Eiber realiserer ikke, at det var Aage Lassen, der åbenbart var en central person i Socialdemokratiets hemmelige antifascistiske arbejde, den samme Lassen som blev arresteret næsten omgående efter besættelsen og 'døde' i Kastellet i København. At Emil Knutzen fra ≈benrå havde en fortid som tysk socialdemokrat før 1920 og derfor var villig og egnet til at gå ind i arbejdet, går ikke op for Eiber; det er måske også for meget forlangt. Richard Hansen var – iflg. dobbeltagenten – helt utrolig åbenmundet overfor ham, Eiber mener at kunne konstatere, at agentens indberetninger kan verificeres af andre kilder. Der var iøvrigt udstedt en advarsel mod denne agent/tillidsmand, men Hansen fortsatte kontakten og lod ham ovenikøbet vide, at Hansen samarbejdede med det engelske og franske efterretningsvæsen. Det stemmer meget lidt overens med, hvad man ellers ved om Richard Hansen, agentens historier er næsten for gode til at være helt troværdige. Og i betragtning af, hvad man iøvrigt ved om spion-indberetninger, forekommer det, at Eibers kritik af Richard Hansen skyder over målet.

Klaus Schultes bidrag – som er blevet frygtelig mishandlet af forlaget/korrekturlæseren – er et læseværdigt bidrag til tidsskriftet "Deutsche Nachrichten"s historie. Denne avis startede som et illegalt tidsskrift i 1943 udgivet af i landet levende tyske kommunister, som åbenbart havde succes med dette blad, da nazi-

sterne måtte svare på dets artikler i "Kopenhagener Soldatenzeitung". Straks efter befrielsen omdannedes bladet til at være et organ, der skulle påvirke de ca. 250.000 tyske flygtninge, der befandt sig i landet og skulle blive her til omkring årsskiftet 1948/49. Det var kommunisternes blad, men de var interesseret i et samarbejde med socialdemokraterne. Disse var imidlertid splittet i spørgsmålet, men det endte dog med et samarbejde vedr. bladet og i forsøget på at påvirke/"opdrage" de tyske flygtninge, så de kunne indgå i den demokratiske opbygning i Tyskland, når de vendte tilbage. Det var uheldigvis nogle af de mindst egnede objekter, der befandt sig i flygtningelejrene. Men emigranter forsøgte sig, og i den første tid var samarbejdet mellem de to politiske grupper også rimeligt. Efterhånden ændredes sammensætningen af redaktionen dog noget, idet flere af kommunisterne kunne vende tilbage til Tyskland i foråret 1946, mens den i forvejen større socialdemokratiske gruppe fik et vist tilskud fra den socialdemokratiske gruppe i Sverige. Klaus Schulte gør meget differentieret rede for de forskellige retninger indenfor den socialdemokratiske gruppe, for det var her at modsætningerne brød op – og det var udover de politiske konflikter i næsten lige så høj grad også personlige modsætninger. KPD-gruppen var hurtigt blevet reduceret så meget, at den ikke havde stor indflydelse mere, men der var dog kommunister med i redaktionen lige til bladets ophør i november 1948. Det viste sig, at flere af SPD-medlemmerne arbejdede meget systematisk på at få den dominerende indflydelse og at skubbe de venstreorienterede so-

cialdemokrater ud på et sidespor. Da de også var de bedre journalister lykkedes det. Det var et svært gennemskueligt spil, men Klaus Schulte gør fint rede for de bestående modsætninger – dog kommer de venstreorienterede socialdemokrater, Bauer og Hirsch, knap nok til orde – og for socialdemokraternes politiske arbejde iøvrigt. Det vil være ønskværdigt, at han får mulighed for at bearbejde sit stof og udgive det på dansk, en analyse af "Deutsche Nachrichten"s udvikling kan i flere sammenhænge være af interesse.

Gerd Callesen

Da Nordals blev industrisamfund

Kim Jacobus Paulsen: "Det nyter ikke, at vi stritter imod.....". Da Nordals blev industrisamfund i perioden 1950-1970. Fra Als og Sundeved – Bind 74. Historisk Samfund for Als og Sundeved. Sønderborg, 1996. 176 s. Kr. 158,- ISBN87-87153-2-54.

Historisk Samfund for Als og Sundeved har i mange år udgivet en utrolig flot årbog, som de sidste par år har beskæftiget sig med dagliglivet i nutiden og særligt med industrihistorie i det 20. århundrede.

Med årbogen for 1996 er temaet Nordals som industrisamfund i perioden 1950-1970 blevet behandlet klart og inspirerende af historikeren Kim Jacobus Paulsen.

Forfattere, der selv er opvokset på Nordals, beskriver mødet mellem by og land ud fra de konflikter og samarbejdsformer, der var i syv selvstændige kommuner i Nørherred mellem den

lokale befolkning og tilflytterne.

Forfatteren har valgt at angribe temaet socialantropologisk og historisk – en vinkel, som traditionelle historikere har svært ved at anvende. Der er i bogen udover de traditionelle kilder gjort brug af mange interviews, der ofte er mere rammende for lokalbefolkningens følelser, end statistiske tabeller kan anskueliggøre.

Samspelet mellem Danfoss og sognekommunerne sikrede en stabil befolkningsudvikling, hvilket bl.a. førte til en tidlig mekanisering af landbruget. Det var også fra landbrugssektoren, at arbejdskraften til Danfoss' ekspansion i 1950'erne kom; men med årene blev arbejdskraften hentet i hele landet.

De tilflyttende, unge familier førte helt nye problemstillinger med sig. Sognekommunerne, hvor gårdmændene langt op i 1960'erne havde magten, fandt sig nødsaget til at udbygge skolevæsenet, børnepasningen og særlig boligområdet, hvor dog Mads Clausen i høj grad gik ind og medvirkede til at løse problemerne.

Foreningslivet, hvis begyndelse beskrives, behandles dels ud fra spændingerne mellem lokalbefolkningen og tilflytterne, dels ud fra den dansk-tyske nationalitetsmodsatning.

Forfatteren behandler som nævnt kun udviklingen frem til 1970; men i bogens konklusion lægges der op til flere emner, der kunne danne grundlaget for et forskningsprojekt for perioden 1970 til i dag.

Bogen, der er et flot resultat af et samarbejde mellem forfatteren, Nordborg Kommune og Fabrikant Mads Clausens Fond, kan varmt anbefales og vil forhåbentlig danne skole for lignen-

de undersøgelser i andre regioner af Danmark.

Bent Vedsted Rønne

Typograf-festskrifter

Festschriften der IG Medien und ihrer Vorläuferorganisationen. Ein Bestandsverzeichnis der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. Bearbeitet von Angela Rinschen – Veröffentlichungen der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung bd. 5 -, Bonn 1998, 109 s., ISBN 3-86077-754-8.

Friedrich-Ebert-Stiftung har i de senere år overtaget flere fagforbunds biblioteker, endvidere den tyske landsorganisations bibliotek og arkiv og enkelte af de Internationale faglige sekretariaters (bl.a. den grafiske føderation) samlinger og har således udviklet sig til den førende tyske institution på området, som i en del tilfælde har betydelig relevans for internationale forhold. Overtagelsen af de forskellige samlinger har i flere tilfælde medført en forpligtigelse til at gøre materialet tilgængelig for offentligheden ved at udarbejde kataloger, som den her foreliggende. Imidlertid foreligger ikke kun det trykte katalog, samlingerne kan også genfindes over internettet; kopier kan bestilles direkte via www.fes.de/library/index_gr.html.

I bindet er 659 festskrifter registreret, de første 30 er overregionale, dvs. nationale festskrifter – det er uklart, hvad 25-årsjubileumsskriftet for "Internationale Artisten-Loge" gør i denne sammenhæng, artisterne kan ikke have været tilsluttet et af de grafiske forbund. Mærkeligt nok er Hermann Müllers omfattende

og uhyre interessante organisationshistorie – *Die Organisation der Lithographen, Steindruckerkund verwandten Berufe* – fra 1917 eller Willi Krahls *Der Verband der deutschen Buchdrucker* (1916) ikke optaget i kataloget. Måske er Müllers analyse ikke et egentligt festskrift, men Krahls er det entydigt, og det ser ikke ud til, at det er identisk med de to anførte skrifter af Krahl (nr. 18 og 19). Kriterierne for optagelse er således lidt uklare – ganske vist er der tale om et bestandskatalog, men biblioteket har fået lavet mikroficher fra det store bibliotek i Berlin (SAPMO), og det er usandsynligt, at netop Krahls festskrift skulle være blevet oversat.

De øvrige 629 jubiläumsskrifter er opført efter det område de dækker. Der findes desuden et organisations- og et navneregister, man kan altså ret hurtigt finde frem til de specifikke fremstillinger, der måtte have interesse. Kataloget supplerer på det grafiske område Christoph Stamms *Regionale Fest- und Gedenkschriften der deutschen Arbeiterbewegung* fra 1987 og understreger, at selv dette omfattende værk med 3122 indførsler ikke har fået alt registreret. Kataloget går heldigvis også ud over Stamms kriterier, idet det registrerer festskrifter, der efter 1919 udkom i tidligere til Tyskland hørende områder – f.eks. nr. 164 – mens Stamms kriterie udelukkende var de statslige grænser. Det er et godt hjælpemiddel.

Gerd Callesen

Internationale og Pierre De Geyter

Ludwine Soubry m.fl. (red.): Pierre De Geyter. Het grote lied van een kleine man, AMSAB, Gent 1998, 106 s.

Pierre De Geyter, Internationales komponist, fødtes 1848 i den flamske by Gent, familien flyttede imidlertid 1855 til Lille i det stærkt industrialiserede Nordfrankrig. Ved personlig indsats lærte De Geyter at læse og skrive og videreuddannede sig i musikalske fag. Han blev udlært som snedker og blev derefter hurtig aktiv i såvel den politiske som den faglige arbejderbevægelse i Lille, specielt arbejdede han i arbejderkoret. Som leder af koret "Lyre des Travailleurs" komponerede han i 1888 den melodien til Eugene Pottiers tekst (Rejs jer, fordømte her på jorden), og dermed begyndte hans tragedie. Den socialistiske borgmester i Lille, Gustave Delory, havde overtalt broderen, Adolphe De Geyter, til at udgive sig som komponisten og at overlade rettighederne til Delory. I 34 år kæmpede Pierre De Geyter om at få anerkendt sin ophavsret; først i 1922 faldt der dom til fordel for ham.

Pierre De Geyter gik ved splittelsen i det franske arbejderparti med flertallet over i det kommunistiske parti, som han forblev medlem af til sin død i 1932. I 1927 inviteredes han med til Moskva til 10-års jubilæet for revolutionen, øjensynligt et højdepunkt i hans liv. Derudover fik han en pension fra Sovjetunionen, et ikke ubetydeligt månedligt beløb. Det var den eneste pekuniære fordel han fik af sin komposition, som på det tidspunkt var Sovjetunionens hymne.

Forskellige forfattere har bidraget til bogen, som giver et omfattende indtryk af Pierre De Geyter biografi, hans familjes herkomst, byen Gents udvikling i tiden 1848-1855 og de belgiske arbejderes stilling i Nordfrankrig mellem nationalisme og internationalisme. De tre sidste bidrag er koncentreret om kompositionen, om arbejdersangen i den socialistiske bevægelse og endelig et bidrag om *Internationales* fremvækst til at blive arbejderbevægelsens sang – den Internationale socialistiske kongres i København i 1910 spillede her en vigtig rolle. Forfatteren, Jan Gielkens, gennemgår et bredt materiale og viser ved hjælp af bl.a. sangbøger, hvornår sangen blev akcepteret af de forskellige landes arbejderbevægelser. Han går et skridt videre og viser, at den fik en ny tekst i nogle lande, dvs. at den forblev levende i bevægelsen, selv om de nye tekster ikke er slået igennem i almindelighed (teksten s. 88: Tra laa laa la la la laa laa, er nok alligevel den mest udbredte). Artiklen er forsynet med en udførlig bibliografi, som kan tilskynde til videre forskning.

Bogen er smuk med mange flotte illustrationer, i byen Gent vil der desuden blive rejst et mindesmærke for Pierre De Geyter.

Gerd Callesen

DKP i Esbjerg

Lars Ulrik Thomsen:

Folkets træ – kampens træ.

DKP i Esbjerg 1923-1948 1998.

48 sider, illustreret. Kr. 85,-.

Fås i boghandelen og på

Byhistorisk Arkiv,

Torvegade 46, 6700 Esbjerg.

ISBN: 87-90580-02-8.

anledning af DKP Esbjergs 75-års jubilæum har den lokale partiafdeling udsendt et nydeligt og velillustreret hæfte om de første 25 år af afdelingens historie – fra 1923 til 1948.

Den esbjergensiske arbejderbevægelse har haft en afgørende indflydelse på byens politiske historie og i perioder også spillet en vigtig rolle på nationalt plan. Lokalpolitisk historie er imidlertid et forsømt område. Af egentlige parthistorier findes for Esbjergs vedkommende kun Socialdemokratiets jubilæumsbog "Her gik træk af vilde svaner" udg. 1990, og et lille ydmygt hæfte om SFs historie i 25 år, udg. 1984. En del politisk historie kan dog hentes i en række større eller mindre jubilæumsskrifter om fagbevægelsen, og Arthur Hellstens erindringer "Den røde by ved Vesterhavet", udg. 1992 var et værdifuldt bidrag til den lokalpolitiske historie. Det skal derfor hilses med glæde at Lars U. Thomsen og DKP har givet et nyt bidrag til den side af byens historie.

Partiafdelingen i Esbjerg blev som andre steder stiftet af unge udbrydere fra Socialdemokratiet, blandt dem var gasaflæser Laurids Rosendahl, som blev partiets ledende skikkelse i en menneskealder. Kommunisterne blev af den ledende arbejderbevægelse betragtet som overløbere, og den temperamentsfulde redaktør J.P. Sundbo førte i Vestjyllands

Socialdemokrat en voldsom kampagne mod "splittelsesfolkene". Ikke desto mindre placerede kommunisterne sig stærkt i løbet af de første årti i en del fagforeninger med hovedbase hos smede- og maskinarbejderne, sømændene og søfyrbøderne. Gennembruddet for partiet kom i 1934, hvor den mest bitre kamp i Esbjergs historie (indtil RiBus-konflikten) udkæmpedes. Naturligvis var kampen primært et opgør mellem arbejdsgivere bl.a. DSDF og arbejdstagere, men den blev også en styrkeprøve mellem Socialdemokratiet og kommunisterne. Langt ind i de socialdemokratisk dominerede fagforeninger var der utilfredshed med ledelsens mæglende rolle. Strejkens dramatiske forløb og utilfredsheden i Socialdemokratiet gav kommunisterne en langt stærkere placering, og konflikten forløb satte sig langvarige spor i den lokale arbejderbevægelse. Det viste sig bl.a. ved det efterfølgende byrådsvalg, hvor Laurids Rosendahl i 1937 blev indvalgt som den første kommunist i Esbjerg Byråd.

Med den nyvundne position kommunisterne havde opnået, blev de den drivende kraft i tredivernes kamp mod fascismen, men også her mødt med skepsis og kritik fra Socialdemokratiet. Det gjaldt holdningen og støtten til de revolutionære i den Spanske Borgerkrig, og det kom til at gælde kampen mod tyskerne under Besættelsen.

Hele dette forløb skildres på udmærket vis af Lars Thomsen, der bevidst lader begivenhederne i 1934 være det vigtigste omdrejningspunkt. Selv om kilde-materialet har været spredt, meget af erindringsmæssig karakter, er der tale om en veldokumenteret skildring. Jeg savner en

indledende karakteristik af den esbjergensiske arbejderbevægelse for at nuancere forholdet mellem Socialdemokratiet og DKP en smule. Arbejderbevægelsen i Esbjerg var nemlig af forskellig karakter. Den store del – og mest aktive – var arbejderne, der var knyttet til havnen og arbejdede under de særlige vilkår, som havnemiljøet gav. En anden del var knyttet til industrierne og bygningsfagene, og mellem de to fronter kunne fronterne godt være skarpe. Denne modsætning i den etablerede arbejderbevægelse og de muligheder det gav kommunisterne, kommer ikke ganske klart frem i bogen. Forholdet spillede også en rolle i forbindelse med Esbjerg Arbejderhøjskole, som Thomsen nævner som en vigtig inspirator i tyverne, men som næppe var det i trediverne.

"Folkets træ – kampens træ" er et smukt bidrag til Esbjergs lokalhistorie, både ved sin tekst og ved de mange og velvalgte illustrationer den indeholder. En indledning om arbejderbevægelsens historie af Søren Federspiel sætter den ind i en større ramme.

Desværre var ressourcerne kun til at behandle tiden til 1948. Tiden efter rummer også en spændende historie – om Rosendahls deroute efter krigen, om Anders Storgaard, om SFs oprettelse, om partiets nedtur, om Tilidsmandsringen m.m. Den så vi også gerne belyst og håber, den kommer en anden gang.

Verner Bruhn

Industriens vugge

Jeppe Tønsberg (red.):

Langs Mølleåen.

Udg. af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune som årbog. 192 s., ill. 128 kr.

Kan købes ved henvendelse til Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune, Lyngby Hovedgade 2, 2800 Lyngby, tlf. 4588 4383, fax 4588 8627. ISBN 87-87298-29-5.

Arbogen fra den historiske forening nord for København har i år som tema nok en af de vigtigste lokaliteter i området, nemlig Mølleåen. I betragtning af den anseelige mængde litteratur, som allerede foreligger, må det siges at være modigt at gå i gang med endnu en Mølleå-bog. På den anden side er det, der er skrevet om emnet, af meget blanded kvalitet – med al respekt for de forskellige forfatters målgrupper, der spænder fra den tilfældige turist, der blot vil orientere sig inden en tur dertil til studerende med interesse i industrihistorie. Hver generation af lokalhistorisk interesserede har således haft sit værk om Mølleåen, og nu er der så kommet denne årbog, som bygger videre på det gamle, men samtidig viser, hvad der er kommet til af viden her i slutningen af det 20. århundrede. Trods de tidligere skrifter har der stadig været huller, og redaktøren af årbogen, Jeppe Tønsberg, der selv er historiker og etnolog og er leder af Byhistorisk Samling giver her den første samlede, systematiske oversigt over mølleåværkernes bygningshistorie. Det er en gennemgang af både bygninger og drivkraft på de forskellige møller. Dette kapitel alene må siges at legitimere endnu en Mølleåbog.

I tilgift får man yderligere en række artikler. Arkivar Lise Skjøt-Pedersen fra Byhistorisk Samling i Lyngby fortæller om den genfundne forhandlingsprotokol for Fuursø-Møllestrøms Interessentskabs fra 1724. Arkivar Karen Hjorth fra Rigsarkivet har gennemgået Frederiksdals gods' regnskaber fra 1741 til 1900. De giver et indblik i livet på godset, og pakkerne med regnskabssager har ikke været åbnet, siden de blev lagt til side.

Der er to artikler om personligheder, der levede deres liv ved åen: Etnologen Boum Pyndiah har interviewet en af de sidste aktive møllere i Nordsjælland, og en anden artikel fortæller om en af de sidste, rigtige fabriks herrer, Christian Nielsen på Strandmøllen.

Lise Skjøt-Pedersen har skrevet Ørholm-Nymølles historie som konkurrent til papirfabrikken på Strandmøllen. De to papirfabrikker var på et tidspunkt de største i landet.

Mølleådalens nyeste historie handler om brugen af de gamle bygninger, da de ikke længere kunne bruges til deres oprindelige formål. Fuglevad mølle blev indlemmet i Frilandsmuseet i 1937 – 20 år efter, at den stod i fare for at blive nedrevet. Nationalmuseet overtog og nyanvendte en række af møllerne, og historien om redningen af disse anlæg er noget af en gyser. De tre artikelforfattere til denne del af bogen er henholdsvis tidligere leder af Frilandsmuseet Peter Michelsen, tidligere museumsinspektør ved Nationalmuseet Poul Strømstad og tidligere borgmester i Lyngby-Taarbæk Ole Harkjær. Det er et stykke moderne historie, som her bliver fortalt af folk, som selv har været involveret.

Bogen har naturligvis sit lokale publikum, men interesserede i industrihistorie kan have stor glæde af den, ligesom det er spændende at læse om kampen for at redde de udtjente anlæg og bestræbelserne for at bevare dem. Det er en rigt illustreret bog med mange farvebilleder. Til slut skal navneregistret i bogen fremhæves, da det gør den særdeles nyttig også for den, der ikke blot vil læse den fra ende til anden her og nu, men bruge den som opslagsbog fremover.

Anne-Lise Walsted

Den glemte kommune

Zygmunt Zaremba: The Warsaw Commune: Betrayed by Stalin, Massacred by Hitler – London: Socialist Platform, 1997. (Socialist Platform Special ; No. 1). – xiv + 45 sider – £ 3.00. ISBN 0 9523648 0 8.

Som den første i en ny serie af billige pamfletter med genoptryk eller præsentation af oversættelser til engelsk, har man udgivet Zarembas (en af det polske socialistparti PPS ledere før og under krigen) bog fra 1947 om Warszawaopstanden i 1944. Zarembas bog fortæller ikke blot om den heroiske kamp, Hitlers massekræfter og Stalins forræderi, men bogen hedder også Warszawa-kommunen og forfatteren trækker paralleller til Pariserkommunen: arbejderklassen i spidsen for national frihed, borgerskabets eftergivenhed over for besættelsesmagt, og arbejderklassens modstand.

Zaremba skriver (side 35), at selve opstanden havde sine baggrunde i den polske modstandsbevægelses styrke, ønsket om at befri hovedstaden for at skabe

kimen til en ny polsk stat, og for at vise berettigelsen af Polen gennem aktiv militær modstand mod besættelsen og derved imødegå (endnu) en opdeling af den nation, som var blevet udslettet i 1939 gennem delingen som følge af Hitler-Stalin-pagten. Modstandsbevægelsens Hjemmehær startede opstanden i Warszawa den 1. august 1944, med højst 2-3.000 regulært, omend elendig, bevæbnede. Opstanden opgav den 3. oktober efter 63 dage, og kostede 200.000 polske dræbte og over halvdelen af byen ødelagt. For Himmler var det chancen for at fjerne det polske problem for Tusindårsrigets eftertid. Og han fik sammensat en 5.000 mands elitestyrke med berygtede SS-antipartisanenheder, det tungeste skyts og det nyeste tyske mirakel-våben.

Russernes to argumenter for at undlade militær, forsyningsmæssig hjælp til Warszawa var, at opstanden var utidig og af reaktionær karakter. Britiske bombefly fra Italien nedkastede forsyninger, mens Stalin nægtede nedkastninger, artilleristøtte, flystøtte eller allierede fly (endog skadede) at lande bag deres linjer, eller anden hjælp for at modgå den tyske våbenoverlegenhed. Eller som det vigtigste, en militær offensiv ud fra de erobrede forstæder på den østlige side af Wisla-floden. Grunden til Stalins

apati forklares i bogens forord med den strategiske interesse i stødpudestater og med både Stalin og de samlede allieredes frygt for en gentagelse af Første Verdenskrigs afslutning med social uro, opstande og revolutioner. Og forordet konkluder (side viii), at Stalin gentog sin politik fra den Spanske Borgerkrig, idet han igen "sikrede sig, at (...) en proletarisk opstand mod fascismen bevæbnet med et radikalt program blev smadret".

Det afgørende for Stalin var viljen til følgagtighed og kommunistpartiets stilling i de befriede områder, samt at hovedstaden ikke skulle befries af den polske modstandsbevægelse selv. Da Moskva lancerede den Polske Komité for National Befrielse (Lublinkomitéen) i juli 44 blev det samtidig bekendtgjort, at man ikke havde nogen hensigt om at ændre Polens sociale system. Warszawa-opstandens karakter og program var længere til venstre end Stalins og det genopståede kommunistpartis. Det afgørende "nye" som bogen føjer til debatten er de sidste to kapitler (side 38-45), hvor kap. 12 er om "Warszawa-Kommunens sociale aspekt". Her omtales parlamentets arbejde og program og især den virkelige bevægelse i et afsnit om "Dagliglivet på en lille frihedens ø": "hele byen var blevet en fuldstændig

socialiseret kommune" (side 44). Opstandens program blev vedtaget af undergrund-parlamentet i Warszawa i august 1944, og havde som de vigtigste punkter kravene om landreform og socialisering af industrien under arbejderkontrol (side 39). Den udbredte opfattelse af opstanden som antikommunistisk, er kun rigtig for så vidt, at stalinismen jo historisk har udslidt og beskidd kommunismen som begreb for vidtgående revolutionære politiske og økonomiske samfundsendringer, og for så vidt, at de russiske og dermed de polske kommunister var modstandere af opstandens politiske, sociale og nationale mål. Bogens perspektiv – og parallel til Pariserkommunen – trækkes op (side 3): " (ved at tage en ledende rolle i det nationale liv) smeder arbejderklassen en ubrydelig enhed mellem frihedens sag og samfundets økonomiske og sociale omformning". Stalins svar på Churchills pres for at hjælpe opstanden var d. 20.8., at "før eller senere vil sandheden om den håndfuld kriminelle som har iværksat Warszawa-eventyret komme frem" (forord, s. iii). En sandhed som – med Marx's slutord om Pariserkommunen – nagler Stalin til socialismens skampæl – hvortil Zarembas lille bog leverer nogle flere søm.

Jørgen Lund